

16. Уголовное право России. Части Общая и Особенная : учебник / М.П. Журавлев [и др.] ; Под ред. А.И. Рарога. – 6-е изд., перераб. и доп. – М. : ТК «Велби», Изд-во «Проспект», 2008. – 704 с.
17. Амосов А.Е. Незаконное лишение свободы в уголовном праве России (виды и характеристика) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А.Е. Амосов. – Владимир, 2008. – 199 с.
18. Закон України «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2000 р. № 1489-III // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1489-14>.
19. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; За ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., перероб. і допов. – Х. : Право, 2010. – 608 с.
20. Андрушко А.В. История уголовно-правового противодействия использованию психиатрии в немедицинских целях / А.В. Андрушко // Правовые реформы в постсоветских странах: достижения и проблемы : матер. междунар. науч.-практ. конф. (28-29 марта 2014 г., Кишинев) / орг. ком.: В. Бужор и др. – Кишинев : Iulian, 2014. – С. 235–237.

АНЕГДЕНКО А. Г.,

студентка відділення міжнародного права
Інституту міжнародних відносин
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

ЛЬОВІН А. В.,

кандидат юридичних наук,
доцент відділення міжнародного права
Інституту міжнародних відносин
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

УДК 341.4

АПЕЛЯЦІЯ НА ПІДСТАВІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПОРУШЕНЬ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Наукова стаття присвячена досить цікавій із науково-теоретичного і практичного погляду проблемі – аналізу практики сучасних міжнародних кримінальних установ щодо апеляції на підставі процесуальних порушень як засобу для забезпечення права обвинуваченого на справедливий судовий розгляд його справи в контексті появи й подальшого розвитку загальних процесуальних норм у межах міжнародного кримінального права.

Ключові слова: апеляція на підставі процесуальних порушень, Нюрнберзький трибунал, Токійський трибунал, Міжнародний трибунал для колишньої Югославії, Спеціальний суд по Сьєрра-Леоне, Міжнародний кримінальний суд, справа Лубанги.

Научная статья посвящена достаточно интересной с научно-теоретической и практической точек зрения проблеме – анализу практики современных международных уголовных учреждений относительно апелляции на основании процессуальных нарушений как средства обеспечения права обвиняемого на справедливое слушание его дела в контексте становления и развития общих процессуальных норм в пределах международного уголовного права.

Ключевые слова: апелляция на основании процессуальных нарушений, Нюрнбергский трибунал, Токийский трибунал, Международный трибунал для бывшей Югославии, Специальный суд по Сьерра-Леоне, Международный уголовный суд, дело Лубанги.

The research article touches upon interesting topic from the theoretical and practical points – analysis of the court usage of international criminal institutions concerning appeal on the ground of procedural error as means of ensuring the defendant right to fair trial within the framework of establishment of general procedural rules in the international criminal law.

Key words: appeal on the ground of procedural error, Nuremberg Military Tribunals, Tokyo Military Tribunals, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, Residual Special Court for Sierra Leone, International Criminal Court, Lubanga case.

Вступ. Інститут апеляції є одним з основних елементів забезпечення права людини на справедливий судовий розгляд, затвердженим як міжнародно-правовий стандарт у ряді універсальних і регіональних конвенцій. Враховуючи такий статус, функціонування інституту апеляції є необхідним не лише в національному кримінальному процесі, а й у міжнародному.

Актуальність даної теми обумовлюється тим, що міжнародний кримінальний процес перебуває лише на стадії свого формування та апеляція на підставі процесуальних порушень у цьому контексті залишається недослідженим явищем. Водночас процесуальні порушення можуть слугувати підставою як для скасування рішення, так і для його зміни. Тому цей аспект апеляції є не менш суттєвим, ніж підстава для апеляції у формі помилки у факті чи праві, та потребує регулярного дослідження паралельно з розвитком міжнародного кримінального процесу.

Дослідженням цієї теми в різних аспектах у ході своєї наукової діяльності займалися Г. Верле, Ю. Дмитрієв, С. Петров, К. Амірбеков, В. Тацій, М. Гумеров та інші. Г. Верле розглядав загальні аспекти принципів міжнародного кримінального права, торкаючись процесуальних аспектів. Ю. Дмитрієв, С. Петров, К. Амірбеков досліджували поняття апеляції в контексті загального правознавства. В. Тацій розглядав питання апеляції на процесуальних підставах із точки зору правознавства. М. Гумеров вивчав право на апеляції в ретроспективному аспекті.

Постановка завдання. Об'єктом даного дослідження є міжнародний кримінальний процес, а предметом – апеляція на підставах процесуальних порушень у міжнародному кримінальному процесі.

Метою даної роботи є дослідження теорії і практики щодо апеляції на підставі процесуальних порушень у міжнародному кримінальному процесі.

Результати дослідження. Інститут апеляції історично сформувався як інструмент національного права, причому суспільства винятково розвиненого, яке перебуває на певному етапі своєї життєдіяльності. Як зазначав у своїй праці «История судебных инстанций и гражданского апелляционного судопроизводства от Судебника до Учреж-

дення о губерниях» відомий учений Ф. Дмитрієв, апеляція є одним із найпізніших явищ у житті кожного народу. Ця теза може бути обґрунтована тим фактом, що судовою влади як такої на початкових етапах розвитку суспільства не існує, її функції виконує так званий «народний суд», який не залежить ні від світської, ні від релігійної влади та не має ієрархічної структури у своєму складі. Саме тому говорити про апеляцію в ранній період розвитку держави і, відповідно, права – завчасно. Проте з посиленням держави як особливої організації публічної влади народний суд підпорядковується, а подекуди і замінюється її інститутами. Починають виникати засоби забезпечення винесення правильного рішення суддею, які могли б зашкодити корупції, неуважності, затягуванню тощо.

Що стосується права сучасних держав, то інститут апеляції становився саме таким чином. Важливим в історії становлення інституту є також процес розмежування скарги на самого суддю і скарги на рішення. Скарга на суддю не була апеляцією як такою, акцент робився на затягуванні справи суддею, отриманні ним хабара, що по суті можна вважати попередником апеляції на підставі процесуальних порушень; водночас скарга по суті справи є попередником інституту апеляції на підставі застосування права.

У міжнародному правопорядку право особи на апеляцію визнається одним з основоположних прав людини, яке має бути забезпеченим як на міжнародному рівні, так і на національному; воно закріплене в нормативно-правових актах універсального й регіонального характеру (переважно європейського регіону).

Прикладом універсального джерела є пункт 5 статті 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року, де зазначається наступне: «Кожен, хто засуджений за будь-який злочин, має право на те, щоб його осудження й вирок були переглянуті вищою судовою інстанцією згідно із законом» [4].

Також право на оскарження рішення у кримінальних справах закріплюється у статті 2 Протоколу № 7 1988 року до Європейської конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, де вказується: «Кожен, кого суд визнав винним у вчиненні кримінального правопорушення, має право на перегляд судом вищої інстанції факту визнання його винним або винесеного йому вироку». Проте в цій же статті обумовлюється й можливість існування винятків із такого правила: «...для передбачених законом незначних правопорушень або коли відповідну особу судив у першій інстанції найвищий суд, або коли її було визнано винною й засуджено після оскарження виправдувального вироку» [5].

До того ж серед принципів діяльності держав-членів ОБСЄ в Заключному документі Зустрічі у Відні в 1989 році закріплене «право особи апелювати до виконавчих, законодавчих, судових або адміністративних органів».

Закріплення в міжнародному праві права особи на оскарження судового рішення у кримінальних справах (як на універсальному, так і на регіональному рівнях) слугувало свого роду визначенням стандарту для національних законодавств. Державні органи влади у своїй внутрішній правовій системі зобов'язані забезпечити дотримання цього стандарту шляхом прийняття відповідних законодавчих актів. Отже, право на апеляцію у внутрішньодержавному праві має закріплюватися обов'язковим і правомірним чином [3].

Питання з національною судовою системою будь-якої держави й у ретроспективному розрізі, й у розрізі аналізу сучасного стану речей є питанням доволі дослідженим. Проте на сучасному етапі розвитку міжнародно-правових відносин виник феномен, що має міжнаціональний характер, – міжнародне кримінальне право, в якому, безумовно, є дві складові: матеріальна і процесуальна. Виникає питання необхідності дотримання закріплених у вищенаведених міжнародних документах норм і принципів, коли юрисдикція суду має позанаціональний характер.

В історичному аспекті це питання сприймалося по-різному. Міжнародний кримінальний процес сам по собі – молода галузь, відлік її існування можна починати

з Нюрнберзького трибуналу, далі слід розглянути Токійський трибунал, Міжнародний трибунал по Руанді та Югославії.

В Уставі Нюрнберзького трибуналу серед переліку процесуальних гарантій підсудних (розділ 4) право на оскарження не зазначається, а у статті 26 чітко вказується, що рішення трибуналу є остаточним та оскарженню не підлягає. У статті 29 передбачається, що Контрольна Рада має право на власний розсуд пом'якшити вирок, якщо відкритися нові обставини або буде встановлено, що обставини досліджено не повністю. Проте це положення не можна тлумачити як право на оскарження, адже сам підсудний ініціювати цей перегляд не міг, початок цьому процесу могла покласти лише ініціатива Контрольної Ради [7].

Така ж ситуація має місце й у Міжнародному військовому трибуналі для Далекого Сходу (Токійський трибунал). У Статуті передбачається можливість перегляду справи за ініціативою посадовців, при цьому сам підсудний права ініціювати перегляд справи не має, апеляція як інструмент забезпечення прав обвинуваченого не визнається [12].

В історії цих двох Міжнародних військових трибуналів апеляція не подавалася, проте багатьма засудженими до смертної кари подавалися клопотання про помилування, які переважно були відхилені.

Цікавішою є ситуація із трибуналами по Руанді та колишній Югославії, адже вони мали місце на пізнішому етапі розвитку міжнародного права, тому вплив різних факторів мав своє значення. Із метою захисту прав людини до основоположних гарантій підсудного було додано право на апеляцію у статтях 24 Статуту Міжнародного трибуналу по Руанді та 25 Статуту Міжнародного трибуналу по колишній Югославії: «Апеляційна камера розглядає апеляції, подані особами, засудженими Судовими камерами або Звинуваченням на наступних підставах: у випадку помилки у питаннях права, в результаті якої рішення втрачає силу; або у випадку помилки в питанні факту, яка призвела до неправильного рішення» [8; 9].

Під час дослідження самих матеріалів справ у МТКЮ, зокрема апеляційних заяв звинувачених, було відстежено цікаву закономірність. В установчих документах трибуналу апеляція на підставі процесуальних порушень як така не передбачається (лише на підставі помилки у факті чи у праві). Однак на процесуальні порушення у своїх апеляційних заявах посилаються деякі звинувачені (Tihomir Blaskic, Vidoje Blagojevic, Dragan Jokic, O. Furundzija, M. Galic).

Гібридним трибуналом (Спеціальним судом по Сьєрра-Леоне) у статті 21 Статуту передбачається ще одна підстава для розгляду справи Апеляційною камерою – «процесуальна помилка» [10].

Найцікавішим є аналіз сучасних положень міжнародного кримінального процесу, який після 2002 року отримав принципово новий характер вираження й закріплення: Римським Статутом було засновано Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС). Наразі МКС є єдиним постійним міжнародним судовим органом у галузі міжнародного кримінального права, а тому аналіз положень його Статуту є надзвичайно важливим. Апеляційному провадженню та оскарженню рішень у Римському Статуті МКС присвячується ціла частина 8. У статті 81 серед підстав для подання апеляції Прокурором або засудженим визначаються процесуальна помилка, помилка у факті, помилка у праві [14].

Цікавим є питання щодо того, чи є «помилка у праві», передбачена у Статутах Трибуналів по Руанді та Югославії, категорією, яка включає в себе поняття «помилки у процесуальному праві», чи все ж остання є окремою категорією та потребує окремого нормативного закріплення, як у Статуті Спеціального Суду по Сьєрра-Леоне. Багато сучасних правознавців схиляються до думки, що поняття «помилка у праві» включає в свій обсяг як помилку в матеріальному праві, так і помилку у процесуальному праві. Однак Римським Статутом закріплюється підхід Спеціального суду: процесуальна помилка виділяється як окрема підстава для оскарження винесеного рішення, тому більшість

дослідників вважають, що міжнародне право надає перевагу саме цьому підходу. Такий вибір пояснюється тим, що оскарження на підставі процесуальних порушень є окремою правовою категорією, адже самі по собі процесуальні порушення не впливають на факт злочину чи на його доведення, проте при цьому настільки суттєво можуть впливати на справу, що через деякі процесуальні помилки прийняте рішення може бути неправильним, упередженим або необґрунтованим.

Отже, теоретично апеляція на підставі процесуальних порушень визнається як можливий засіб оскарження рішення суду в сучасному міжнародному праві.

Для того щоб з'ясувати практичний аспект даного питання, необхідно звернутися до теорії права та визначити поняття процесуального порушення. За теорією правознавства, процесуальними порушеннями є такі істотні порушення, що стосуються недодержання вимог процесуального закону і призводять до прийняття неправильного рішення по суті даної справи. Такі порушення можуть бути допущені на всіх етапах кримінального провадження (не лише у процесі судового слідства), вони переважно стосуються таких аспектів: доказування, забезпечення прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, додержання процесуальних строків, порушення складу суду, проведення судового розгляду за відсутності учасників судового провадження, порушення правил підсудності, порушення правил фіксації судового розгляду тощо [11].

Що ж стосується практики, то в діяльності МКС існує один випадок подання апеляції, однією з підстав якої є порушення процесуального права. Це справа «Прокурор проти Томаса Лубанга Дійло», порушена в межах ситуації в Демократичній республіці Конго. Підсудному було пред'явлено звинувачення у скоєнні воєнних злочинів (використання дітей у віці до 15 років для несення служби у військових силах або їх використання для участі в бойових діях – стаття 8 Римського Статуту). Судовий розгляд розпочався в 2009 році, в 2010 році було прийнято рішення про зміну кваліфікації та звільнення підсудного у зв'язку з тим, що прокурор використовував для отримання свідчень від постраждалих так званого «посередника», тобто третю особу, а відповідно – свідчення могли бути неправдивими. Саме тому Судова палата звернулася до прокурора з вимогою надати особисті дані посередника, від якого отримувалися показання, що прокурором вчасно зроблено не було. Посилаючись на це, Судова палата прийняла рішення про зупинення процесу та звільнення підсудного. Прокурор у свою чергу звернувся до апеляційної палати, стверджуючи, що таке рішення є незаконним, адже невиконання ним умов не може бути підставою для припинення справи та звільнення підсудного. Отже, одним із предметів даного судового провадження стало процесуальне порушення з боку прокурора – отримання свідчень через «посередника» і ненадання його даних на вимогу Судової палати. У 2010 році було винесене рішення судді Апеляційної палати, в якій він зазначив, що порушення прокурора є дійсно суттєвим, і Судова палата має застосувати санкції до нього. Прокурор як сторона процесу має беззаперечно виконувати розпорядження Судової палати, якщо лише вони не скасовані рішенням Апеляційної палати. Проте цих умов, на думку судді, недостатньо для того, щоб закрити справу до застосування санкцій до прокурора та виконання ним вимоги Судової палати. Саме тому, хоча в апеляції прокурору було відмовлено, Апеляційна палата постановила скасувати рішення Судової палати про зупинення справи та звільнення підсудного. Отже, процесуальне порушення було допущене самою Судовою палатою, всупереч статті 71 Статуту було прийнято рішення про припинення справи на підставі відмови сторони провадження (прокурора) виконати розпорядження Судової палати без попереднього застосування санкцій та надання розумного строку для виконання розпорядження [1].

Це перший і поки що єдиний випадок апеляції на процесуальних підставах і прийняття відповідного рішення в межах сучасного універсального міжнародного кримінального права, що реалізується Міжнародним кримінальним судом.

Проаналізувавши ситуацію, що склалася в міжнародному кримінальному праві, у вузькому його розумінні, з апеляціями на підставі процесуальних порушень, ми можемо стверджувати, що практика як явище із цього приводу ще не склалася. МКС є молодим органом, більшість проваджень, які були розпочаті з появою МКС, ще не доведені до кінця; ті ж, що вже завершилися, окрім розглянутої вище справи, процесуальних підстав апеляції не містили. Однак це питання необхідно досліджувати з винесенням нових рішень, адже сам по собі МКС є принципово новим явищем у міжнародному кримінальному праві, а міжнародний кримінальний процес взагалі перебуває лише на стадії формування, тому його дослідження для спрямування у правильне русло відповідно до норм міжнародного права та його стандартів є необхідним як для наукової теорії, так і для правомірної практики.

Наразі ситуація з апеляціями як одним із засобів забезпечення прав підсудного та справедливого, всебічного, неупередженого розгляду цілком вписується в рамки встановлених у міжнародному праві стандартів. Право на апеляцію визнається, інституційно воно забезпечене існуванням спеціальної Апеляційної палати в межах МКС. Рішення Судової палати не є остаточним, воно підлягає оскарженню згідно з нормами Римського Статуту, тому права людини дотримані повною мірою.

Серед науковців-правників часто виникають суперечки щодо інституційного забезпечення права на апеляцію в контексті МКС, адже Апеляційна палата – це не інший судовий орган, не орган вищої інстанції, а лише відділення в межах МКС. Дослідники часто стверджують, що порушується сама суть апеляції як звернення до іншого судового органу, вищої інстанції та компетенції.

Висновки. Враховуючи, що міжнародний кримінальний процес лише розвивається, і сам судовий орган – МКС, ще не до кінця сформував свою практику з різних питань, можливість виділення Апеляційної палати в окремий орган є абсолютно недоцільною. На сучасному етапі існування апеляційного відділення в межах самої судової установи є доречним та обумовлене об'єктивними причинами з ряду неусталеності міжнародного кримінального права та процесу.

Список використаних джерел:

1. International Criminal Court: Situations and cases. Trial «The Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/situations%20and%20cases/situations/situation%20icc%200104/related%20cases/icc%200104%200106/Pages/democratic%20republic%20of%20the%20congo.aspx.
2. Верле Г. Принципы международного уголовного права / пер. с англ. С.В. Саяпина. – Одесса : Феникс, 2011. – 910 с.
3. Гумеров М.Р. Право обвиняемого на пересмотр дела и его развитие в современном международном уголовном процессе // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.scienceforum.ru/2013/242/3559>.
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
5. Протокол № 7 до Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод від 22.11.1984 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_804.
6. Справедливое судебное разбирательство в международном праве : юрид. сб. – Варшава : БДИПЧ, 2013. – 279 с.
7. Статут Міжнародного військового Трибуналу 1945 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://iir-mp.narod.ru/int_law/nurnberg.htm.
8. Статут Міжнародного трибуналу по колишній Югославії 1991 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru/law/icty/charter.shtml>.

9. Статут Міжнародного трибуналу по Руанді від 08.11.1994 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_d65.
10. Статут спеціального Суду по Сьєрра-Леоне 2000 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/bylaws/charter_sierra.pdf.
11. Тацій В.Я. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар. – К., 2012. – 461 с.
12. Устав міжнародного воєнного трибуналу для дальнього востока 1946 г. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zaki.ru/pagesnew.php?id=1466>.
13. Дмитриев Ю., Петров С., Амирбеков К. Проблемы теории права // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pravo.vuzlib.org/book_z2119_page_25.html.
14. Римський статут міжнародного кримінального суду 1998 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_588.

БРУХ Х. І.,
аспірант кафедри кримінального
права та кримінології
(Львівський національний
університет імені Івана Франка)

УДК 343.222.4:343.541

ПІДСТАВИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ПРИМУШУВАННЯ ДО ВСТУПУ У СТАТЕВИЙ ЗВ'ЯЗОК

У статті аналізується обґрунтованість встановлення кримінальної відповідальності за примушування до вступу у статевий зв'язок. На основі проведеного аналізу робиться висновок про наявність достатніх підстав для криміналізації цього посягання.

Ключові слова: криміналізація, підстави криміналізації, примушування до вступу у статевий зв'язок.

В статье анализируется обоснованность установления уголовной ответственности за принуждение к вступлению в половую связь. На основе проведенного анализа делается вывод о наличии достаточных оснований для криминализации этого посягательства.

Ключевые слова: криминализация, основания криминализации, принуждение к вступлению в половую связь.

Grounding for establishment of the criminal responsibility for forcing to sexual intercourse is being researched in the article. Based on the executed analysis conclusion is being drawn about the availability of the sufficient reasons for criminalization of the current infringement.

Key words: criminalization, grounds for criminalization, forcing to sexual intercourse.

Вступ. Питання криміналізації діянь традиційно відносяться до центральних у науці вітчизняного кримінального права: саме з їх успішним вирішенням пов'язані найсмівливіші сподівання як теоретиків, так і практиків. Г.В. Крилов слушно зауважив:

